

ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Проведено огляд підходів українських вчених щодо структурування правової компетентності як результативного показника навчання правознавства учнів загальноосвітньої школи (ЗОШ) та здобувачів вищої не юридичної освіти. Встановлено, що вітчизняні науковці розглядають правову компетентність як сукупність систематизованих знань про право та законодавство, вмінь їх використовувати у типових і нестандартних ситуаціях, обирати адекватні моделі поведінки, керуватися в своєму житті та діяльності принципами законності, поваги до прав і свобод людини тощо, однак інтегрують ці елементи у різні структурні компоненти. Уніфіковано структуру правової компетентності як сукупність когнітивного (правові знання, вміння і навички їх здобувати, конструктивно використовувати, проводити логічні інтелектуальні операції тощо), діяльнісно-процесуального (вміння використовувати правові знання для виконання практичних завдань, вирішення проблем у правовому полі; реалізувати приписи права для ефективної взаємодії між суб'єктами навчання, професійної діяльності,

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ЗАГАЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

суспільного життя) і ціннісно-мотиваційного або аксіологічного (правові ціннісні орієнтації, ціннісно-емоційне ставлення до державно-правових явищ, мотивація правомірної поведінки) компонентів.

Ключові слова: правова компетентність, правова предметна компетентність, когнітивний, діяльнісно-процесуальний, ціннісно-мотиваційний компоненти.

А. Т. РЯБОВОЛ

lilya.ryabovol@mail.ru

доктор педагогических наук, доцент,

Кировоградский государственный педагогический университет им. В. Винниченко

ПРАВОВАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧЕНИЧЕСКОЙ И СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ КАК ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Проведен обзор подходов украинских ученых к структурированию правовой компетентности как результативного показателя обучения правоведению учеников общеобразовательной школы и соискателей высшего не юридического образования. Установлено, что отечественные ученые рассматривают правовую компетентность как совокупность систематизированных знаний о праве и законодательстве, умений их использовать в типичных и нестандартных ситуациях, избирать адекватные модели поведения, руководствоваться в своей жизни и деятельности принципами законности, уважения прав и свобод человека и др., однако интегрируют эти элементы в разные структурные компоненты. Унифицирована структура правовой компетентности как совокупности когнитивного (правовые знания, умения и навыки их получать, конструктивно использовать, проводить логические интеллектуальные операции и др.), деятельностно-процесуального (умения использовать правовые знания для выполнения практических заданий, решения проблем в правовом поле; реализовать предписания права для эффективного взаимодействия между субъектами обучения и общественной жизни) и ценностно-мотивационного или аксиологического (правовые ценностные ориентации, ценностно-эмоциональное отношение к государственно-правовым явлениям, мотивация правового поведения) компонентов.

Ключевые слова: правовая компетентность, правовая предметная компетентность, когнитивный, деятельностно-процесуальный, ценностно-мотивационный компоненты.

L. RIABOVOL

lilya.ryabovol@mail.ru

Doctor of Pedagogic Sciences (PhD), Associate Professor,

Kirovohrad V. Vynnychenko State Pedagogical University

LEGAL AWARENESS OF YOUNGSTERS AS SUBJECT OF PEDAGOGICAL RESEARCH

The article gives an overview of approaches by ukrainian scientists on legal awareness as the effective rate of training of law students of secondary schools and graduates not majoring in law. The results of the study demonstrate that native scholars consider legal education as a combination of systemic knowledge about law and legislation, skills to use it in familiar and non-familiar situations, to choose appropriate behavior and be ruled by the principles of law, respect for human rights, etc., however, they integrate these elements in different structural components. The paper defines legal awareness as a set of cognitive (legal knowledge, abilities and skills to obtain and use it, to think critically and logically), action-operational (the ability to use legal knowledge to carry out practical tasks, solve problems in the legal field; implement the provisions of law for the effective interaction between the subjects of study and social life), value-motivational or axiological (legal values, values and emotional attitude to the state and legal phenomena, motivation of lawful behavior) components.

Keywords: legal awareness; legal education; cognitive, action-operational, value-motivational components.

Сучасна освіта спрямовується на формування і розвиток у тих, хто навчається, освітніх компетентностей. Це має відбуватися на всіх рівнях та в усіх галузях освіти і пояснюється тим,

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ЗАГАЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

що українське суспільство потребує компетентних фахівців у відповідних сферах діяльності. Реалізація Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти вимагає впровадження в освітню практику компетентнісного підходу, що означає спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності [2, с. 4], та передбачає опис очікуваних результатів навчання у показниках (індикаторах) компетентностей та критеріїв оцінювання досягнутих результатів як складників сформованої компетентності.

Стандарти вищої освіти як сукупність вимог до змісту і результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ) і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності, крім інших вимог до освітньої програми (обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти; нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання; форми атестації здобувачів вищої освіти; вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; вимоги професійних стандартів (у разі їх наявності), згідно з частинами 1, 2, 3 статті 10 Закону України «Про вищу освіту», повинні вмішувати й перелік компетентностей випускника [3].

В умовах розбудови громадянського суспільства і правової держави в Україні актуальною для кожної людини і громадянина, незалежно від набутої освіти, є правова компетентність. Реалізація безперервної правової освіти, проголошеної Програмою правової освіти населення [8], втілення системності й наступності правової освіти з урахуванням вимоги її компетентісної орієнтації потребує уніфікації структури правової компетентності на різних рівнях освіти та для різних спеціальностей. Це дозволить чітко описати відповідні вимоги до знань, вмінь, навичок, ставлень тих, хто навчається, та поступово ускладнювати їх, враховуючи специфіку діяльності (навчальної, професійної).

Проблематика компетентнісного підходу в освіті викликає науковий інтерес вітчизняних фахівців. Його методологію розробляли Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, С. Трубачева та ін. Теорію і практику компетентнісного підходу у навчанні предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» у ЗОШ вивчали Т. Смагіна [15], І. Смагін [13], Г. Фрейман [] та ін., у навчанні правознавства – С. Нетьосов [5], О. Пишко [7], Т. Ремех [9, 10], Л. Рябовол [11], О. Святокум [12] та ін. Предметом наукового дослідження були питання формування правової компетентності у здобувачів вищої освіти різних спеціальностей. Сутність і структуру правової компетентності студентів економічної спеціальності та методику її формування розробляла А. Будас [1]. Особливості формування правової компетентності майбутніх інженерів вивчала І. Огороднійчук [6], майбутніх соціальних педагогів – Я. Кічук [4] та ін. Загалом проблематика правової компетентності є достатньо розробленою, разом з тим у працях перелічених вище та інших науковців пропонуються дещо різні підходи до її структурування, що й зумовило мету нашої статті.

Мета статті – провести огляд підходів українських учених до структури правової предметної компетентності як результату навчання правознавства в ЗОШ, наукових поглядів щодо будови правової компетентності у здобувачів вищої не юридичної освіти (правова компетентність як результат набуття юридичної освіти є предметом окремого дослідження), узагальнити їх та запропонувати авторський підхід до структурування цього освітньо-правового феномена як такого, що має стати освітньою і правовою реальністю й відігравати конкретне практично-прикладне значення в житті кожної особи, котра має певний рівень освіти, кожної людини як свідомого громадянина й фахівця у певній сфері діяльності.

Одним з перших в Україні проблематику правової компетентності як результату навчання правознавства у ЗОШ почав розробляти С. Нетьосов. У своєму дисертаційному дослідженні він визначив такі складові правової компетентності учнів:

- аксіологічна (формування розуміння та ставлення до закону й права як до загальнолюдських моральних цінностей);
- логічна (вміння учнів аналізувати діяння на основі закону);
- юридично-мовленнєва (вміння будувати усні й письмові висловлювання щодо правових питань);
- інформаційна (вміння самостійно використовувати джерела правової інформації);

- практико-орієнтована (вміння застосовувати правові знання, уміння та навички у навчальних і життєвих ситуаціях) [5, с. 11].

Досліджуючи формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства, Т. Смагіна виокремила в її структурі когнітивний (певна сукупність громадянознавчих знань, наприклад, про права і свободи людини та механізми їхнього захисту, принципи демократії та місцевого самоврядування, способи взаємодії у соціумі), діяльнісно-процесуальний (сукупність вербальних, пізнавальних, комунікативних, соціальних та інших умінь і навичок, що створюють можливість для ефективного функціонування і самореалізації людини в соціумі та демократичній державі) і ціннісний (ціннісні орієнтації, а саме: гідність людини, повага до її прав і свобод, норм і правил демократії, законів держави тощо, які визначають цільові установки, оцінки та вчинки особистості) компоненти [15, с. 7].

Конструюючи правову компетентність, вона вважала, що про сформованість предметної компетентності можна говорити за здатністю особистості здійснювати практичну діяльність, яка вимагає наявності понятійної системи, відповідного мислення, вмінь, навичок, ставлень, що дозволяють оперативно вирішувати нагальні проблеми. Опираючись на думку О. Пометун про те, що предметні компетентності відображають особливості змісту і способів пізнання відповідної науки, Т. Смагіна визначила такі складові правової компетентності: мовленнєву, інформаційну, логічну, просторову, аксіологічну, соціокультурну, діяльнісну [14, с. 72].

Аналіз наведених вище наукових поглядів Т. Смагіної виявив невідповідність між структурами ключової громадянської компетентності та правової, що, разом з іншими предметними компетентностями, має забезпечувати її формування. На нашу думку, вони повинні корелювати, компоненти предметних мають сприяти формуванню й розвитку відповідних складників ключової компетентності учнів.

Досліджуючи питання наступності у навчанні прав людини учнів початкової та основної школи, О. Святокум визначила, що освітнім результатом такого навчання має стати компетентність у сфері прав людини та громадянина України, яку, вважаємо, можливо розглядати як спеціальнокурсову компетентність, що сприяє формуванню предметної правової компетентності. Науковець визначила компетентність у сфері прав людини та громадянина України як складне психологічне утворення особистості, що передбачає: наявність в учня знань, умінь і навичок стосовно прав людини та механізмів забезпечення їхнього захисту, а також застосування в повсякденному житті; формування в нього цінностей та зміцнення світоглядних підходів і моделей поведінки, які орієнтовані на дотримання прав людини; набуття досвіду й здатності діяти в інтересах та згідно з вимогами прав і свобод людини.

Відповідно в її структурі вона виокремила такі складники:

- когнітивний (знання та розуміння основних понять, категорій, термінів, принципів міжнародного та національного законодавства щодо прав людини і громадянина України; знання про положення, основні документи міжнародного та національного законодавства, в яких закріплено права людини і громадянина України, правила спілкування з однолітками та дорослими й норми поведінки у різних ситуаціях, необхідність дотримання прав людини та виконання обов'язків, процеси ухвалення суспільних рішень і форми участі громадян у житті громади);

- діяльнісно-процесуальний (уміння застосовувати знання з прав людини та соціальні навички; взаємодіяти з вчителями, адміністрацією школи, дорослими членами місцевої громади; ефективно спілкуватися, розпізнавати стереотипи, реалізовувати та відстоювати свої права й інтереси в життєвих ситуаціях; свідомо обирати способи дії та поведінки й діяти відповідально; брати участь в діяльності учнівського самоврядування, волонтерській діяльності в громаді, реалізувати демократичні процедури ухвалення рішень; залучатися до колективної діяльності (співпраці в команді, соціальному проекті), оцінювати її результати; критично сприймати інформацію, досліджувати та застосовувати її; формулювати, висловлювати та аргументувати власну позицію; брати участь у дискусіях);

- ціннісний (позитивне ставлення до прав людини і громадянина, відповідні ціннісні орієнтації та установки; прояви в поведінці учнів відчуття власної гідності, шанування прав людини та свободи особистості, повага до закону; свідоме ставлення до обов'язків і відповідальність за власні вчинки й поведінку; повага до людської гідності та прав інших; прагнення до справедливості, рівноправ'я; розуміння світу як багатоманітного; толерантність) [12, с. 9–11].

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ЗАГАЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

Т. Ремех структуру правової предметної компетентності учнів визначила як сукупність когнітивної, практичної, поведінкової та аксіологічної складових.

Когнітивна вміщує такі вміння учня: визначати і застосовувати поняття юридичної науки, уявлення про право, закон, правову норму, галузі права, права людини, основи демократії; опрацьовувати окремі положення нормативно-правових актів, пояснювати зміст та шляхи застосування юридичного документа, правової норми; здобувати, систематизувати правову інформацію з різних джерел та оцінювати її, використовувати довідкову літературу, інтернет тощо для самостійного пошуку правової інформації; подавати набуті правові знання в різних формах (усній, письмовій, графічній, електронній тощо).

Практична охоплює такі вміння учнів: творчо і критично мислити, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, оцінювати на правовому матеріалі, аргументувати думку, визначати й обирати альтернативні рішення в правових ситуаціях, оцінювати факти та діяння осіб з погляду права й закону; аналізувати та пропонувати вирішення правових ситуацій у навчанні та житті; спілкуватися, дискутувати з правових питань, вирішувати проблеми, пов'язані із застосуванням правових знань; складати заяви й інші правові документи.

Поведінкова передбачає, що учень: здійснює й пояснює вибір моделі поведінки в життєвих ситуаціях, орієнтуючись на норми права; поводить себе правомірно; реалізовує та захищає свої права і права інших у ситуації конфлікту, спираючись на правові знання, свідомо обирає моделі правомірної поведінки; застосовує правові знання, уміння й навички в громадській діяльності, бажає та здатен брати участь у суспільному та громадському житті, свідомо ставиться до обов'язків і виявляє відповідальність за власні вчинки й поведінку. Враховуючи, що прояви поведінкової складової не можна відстежити в урочний час, науковець інтегрувала її з практичною в єдину діяльнісну.

Наявність аксіологічної складової у структурі правової компетентності, вважає Т. Ремех, означає, що учень позитивно ставиться до громадських дій та ініціатив і верховенства права, шанує права людини та свободи особистості [10, с. 81–83].

В іншій своїй праці [9] до структури правової компетентності Т. Ремех зарахувала такі складові:

- інформаційна – вміння учня працювати із джерелами права і юридичними документами, користуватися підручником, довідковою, енциклопедичною, літературою, інтернетом тощо для пошуку правової інформації; здатність аналізувати й систематизувати інформацію правового змісту, складаючи плани, тези, таблиці, схеми, користуватися зразками юридичних документів;

- логічна – вміння учня визначати і застосовувати правові поняття, терміни, категорії для аналізу й пояснення правових явищ, процесів, подій державно-правової дійсності; здатність визначати причинно-наслідкові зв'язки, сутність і значення правових явищ, процесів і подій, суть і форми зв'язків особи й суспільства, суспільства та держави, держави й особи; уміння аналізувати, синтезувати, порівнювати й узагальнювати інформацію правового змісту;

- аксіологічна – вміння учня формулювати емоційно-ціннісне ставлення до права як суспільного явища, що задовольняє інтереси й потреби суспільства, окреслює бажані ідейно-ціннісні налаштування; висловлювати оцінні судження, оперуючи такими категоріями, як справедливість, право, демократія, свобода, права людини на основі здобутих знань та з урахуванням загальнолюдських і національних цінностей, власної системи цінностей; уміння формулювати обґрунтовану думку щодо суспільних проблем, пов'язаних із правом;

- практично-поведінкова – вміння учня представляти правові теоретичні знання в різних формах (усній, письмовій, графічній тощо), використовувати їх для виконання практичних завдань, аналізу й вирішення правових завдань і ситуацій, обирати альтернативні підходи та рішення; здійснювати й пояснювати вибір моделі поведінки в повсякденних життєвих ситуаціях на підставі норм права й положень законодавства, реалізувати їх у різних видах правовідносин; визначати, в яких ситуаціях потрібно звертатися за правовою допомогою до правника; усвідомлювати відповідальність за власну поведінку.

На нашу думку, такий підхід, як і підхід С. Нетьосова і Т. Смагіної щодо структурування правової предметної компетентності, надмірно деталізує її структуру й водночас дещо ускладнює розуміння її сутності. Крім того, одні й ті ж вміння учня вміщені в різні складники

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ЗАГАЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

компетентності, наприклад, вміння аналізувати й систематизувати інформацію правового змісту, згідно з твердженням Т. Ремех, охоплені обсягом як інформаційної, так і логічної складових.

Структуруючи суспільствознавчі предметно-курсів компетентності, однією з яких є правова, І. Смагін стверджує, що складовими суспільствознавчої компетентності є: знання, уміння, навички, мотиви, інтереси, набутий ціннісний досвід, й висловив припущення, що їх можливо згрупувати у такі три структурних блоки: когнітивний, операційно-діяльнісний та мотиваційно-ціннісний [13, с. 41].

О. Пишко визначила правову предметну компетентність учня як інтегровану характеристику особистості, що має такі компоненти: когнітивний – правові знання та уявлення про право; діяльнісно-процесуальний – правові вміння (формулювати правові поняття й оперувати ними; аналізувати нормативно-правові акти; вирішувати правові ситуації та завдання; складати юридичні документи) й позитивний соціально-правовий досвід у правовій сфері; аксіологічний – визначення суб'єктивної значущості права і закону [7, с. 8].

Під правовою компетентністю студента економічної спеціальності А. Будас розуміє сукупність якостей, що відображають ступінь кваліфікації фахівця-економіста, рівень його правових знань, умінь, навичок, усвідомлене сприйняття соціально-правового досвіду та здатність до їх ефективної реалізації в своїй практичній діяльності у сфері господарювання. Як інтегрований результат індивідуальної навчальної діяльності правова компетентність формується на основі оволодіння студентом змістовною, мотиваційною та процесуальною складовими. На цій підставі в структурі правової компетентності науковець виокремила когнітивний (пізнавальний), ціннісно-мотиваційний і діяльнісно-процесуальний компоненти [1, с. 13].

Правова компетентність майбутнього інженера, вважає І. Огороднійчук, – це система професійно-правових знань чинного законодавства; усвідомлення сутності права та механізмів його дії; вміння мислити правовими категоріями; доречно використовувати набуті правові знання у професійній діяльності, досягати ефективного результату нормативно-правовим способом. Науковець виокремлює у ній такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, змістовий, діяльнісний. Критеріями їх сформованості визначено: настанову на дотримання законності й правомірності у майбутній професійній діяльності й громадянському житті (наявність мотивації професійної діяльності та правової поведінки); сукупність науково-теоретичних і практичних правових знань (знання правознавства та вміння їх застосовувати у професійній діяльності); вміння і навички використання правових знань у професійній практиці (приймати відповідальні рішення, вирішувати виробничі конфліктні ситуації) [6, с. 16]. Вивчення цих критеріїв дає підстави стверджувати, що змістовий компонент у розумінні І. Огороднійчук є когнітивним компонентом у розумінні інших дослідників цього питання.

Структурно-компонентний склад правової компетентності майбутнього соціального педагога Я. Кічук розглянув як взаємозв'язок мотиваційного, когнітивного, аксіологічного та діяльнісно-творчого компонентів [4, с. 14].

Як бачимо, у дослідженнях структури правової компетентності – результативного показника набуття як загальної середньої, так і вищої освіти – існує певна тенденція. Вітчизняні вчені розглядають правову компетентність як єдність правових знань, що відображають правову дійсність, емоційно-ціннісне ставлення особистості до правових явищ, навичок та умінь застосовувати отримані знання на практиці, загалом як здатність людини ефективно вирішувати проблеми, що виникають в житті, правовими способами.

Моделюючи правову компетентність, ми враховували вже вироблені у вітчизняній педагогіці підходи до визначення її структури, а також те, що правова компетентність має відображати особливості змісту і способів пізнання юридичної науки. Описуючи правову компетентність як результат навчання на рівнях загальної середньої та вищої освіти, необхідно орієнтуватися на Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти і Стандарти вищої освіти. В умовах, коли останні перебувають у стані розробки, ми відштовхувались від змісту категорій, які використано в Державному стандарті для опису державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учня.

Наразі структуру правової компетентності ми інтерпретували так:

- категорії «знає, розуміє, пояснює, аналізує» відображають її когнітивний компонент – сукупність правових знань; вміння та навички їх здобувати, вільно, конструктивно і творчо використовувати, проводити логічні інтелектуальні операції, критично мислити; логічні й

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ЗАГАЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

мовленнєві вміння щодо отримання, використання і поширення (оприлюднення) правових знань на рівні викладу, пояснення, обґрунтування в різних формах. Обсяг знань має бути необхідним і достатнім, аби дозволяти компетентній особі адекватно реагувати на ситуації в правовому контексті, бути мотивованим, діяти згідно з нормами чинного законодавства. Правові знання та інтелектуальні вміння, незважаючи на їх важливість, є не самоціллю навчання правознавства, а основою для формування практичних умінь і навичок та ставлень;

- категорії «уміє», «застосовує», «регулює» відображають її діяльнісно-процесуальний компонент – вміння використовувати правові знання та логічні й мовленнєві вміння для виконання практичних завдань, вирішення проблем у правовому полі; реалізувати приписи права для ефективної взаємодії між суб'єктами навчання й суспільного життя, адже найбільш повне розкриття здібностей людини відбувається в суспільно значущій діяльності;

- категорії «виявляє ставлення» і «оцінює» – ціннісно-мотиваційний (аксіологічний), який охоплює правові ціннісні орієнтації, сформовані на основі гуманістичної системи цінностей; ціннісно-емоційне ставлення до державно-правових явищ; мотивація правомірної поведінки. Все це дозволяє особистості оцінювати та з цих позицій вирішувати проблеми у правовому полі [11, с. 29–33].

Отже, у результаті проведеного дослідження встановлено, що українські вчені розглядають правову компетентність як сукупність систематизованих знань про право та законодавство, умінь їх використовувати у типових і нестандартних ситуаціях, обирати адекватні моделі поведінки, керуватися в своєму житті та діяльності принципами законності, поваги до прав і свобод людини тощо. Водночас, вони інтегрують ці елементи у різні структурні компоненти.

Описуючи правову компетентність як результат навчання на рівнях загальної середньої та вищої освіти, ми виокремлюємо в ній: когнітивний, діяльнісно-процесуальний та ціннісно-мотиваційний (аксіологічний) компоненти. У системних взаємозв'язках вони забезпечують здатність особистості діяти на основі здобутих знань у правовому полі, реалізувати активну правомірну поведінку.

Проблематика правової компетентності потребує подальшої розробки. Перспективними в цьому напрямку є визначення обсягу і змісту компонентів правової компетентності та критеріїв визначення їх сформованості за результатами набуття вищої освіти, зокрема юридичної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будас А. П. Методика навчання правознавства студентів економічної спеціальності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / А. П. Будас. – К., 2012. – 21 с.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 11.
3. Закон України «Про вищу освіту» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Кічук Я. В. Теоретичні і методичні засади формування правової компетентності майбутнього соціального педагога в умовах університетської педагогічної освіти: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: 13.00.04 / Я. В. Кічук. – Одеса, 2010. – 35 с.
5. Нетьосов С. І. Навчання дев'ятикласників основ правознавства з використанням ІКТ: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / С. І. Нетьосов. – К., 2009. – 21 с.
6. Огороднійчук І. А. Формування правової компетентності майбутніх інженерів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / І. А. Огороднійчук. – Одеса, 2012. – 16 с.
7. Пишко О. Л. Компетентісно орієнтована методика навчання правознавства учнів дев'ятих класів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О. Л. Пишко. – К., 2015. – 20 с.
8. Про Програму правової освіти населення України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 1995 р. № 366. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/366-95-п>.
9. Ремех Т. О. Компоненти і прояви правової предметної компетентності учня / Т. О. Ремех // Народна освіта: електронне наукове фахове видання. – 2015. – № 3 (27). [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3630.
10. Ремех Т. О. Методичні засади навчання правознавства в процесі допрофільної підготовки школярів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т. О. Ремех. – К., 2012. – 269 с.
11. Рябовол Л. Т. Система навчання правознавства учнів основної і старшої школи: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 / Л. Т. Рябовол. – К., 2015. – 600 с.

12. Святокум О. Є. Наступність у навчанні прав людини учнів початкової і основної школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / О. Є. Святокум. – К., 2009. – 18 с.
13. Смагін І. І. Суспільствознавча компетентність учнів: поняття, зміст, структура / І. І. Смагін // Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Серія: Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 4 (76). – С. 39–44.
14. Смагіна Т. М. Конструювання предметних компетентностей суспільствознавчих навчальних предметів у шкільному навчанні / Т. М. Смагіна // Вісник Житомирського державного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2010. – Вип. 54. – С. 71–73.
15. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Т. М. Смагіна. – К., 2007. – 15 с.

REFERENCES

1. Budas A. P. Metodyka navchannya pravoznavstva studentiv ekonomichnoyi spetsial'nosti: avtoref. dys. na здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 [Methods of teaching law students of economic specialties: author. dis. on competition sciences. degree candidate. 13.00.02] / A. P. Budas. – K., 2012. – 21 s.
2. Derzhavnyy standart bazovoyi i povnoyi zahal'noyi seredn'oyi osvity [State standard of basic and secondary education]: zatverdzheno postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 lystopada 2011 r. # 1392 // Ofitsiynyy visnyk Ukrainy. – 2012. – # 11.
3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [The Law of Ukraine «On Higher Education»] za stanom na 18.02.2016 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Kichuk Ya. V. Teoretychni i metodychni zasady formuvannya pravovoyi kompetentnosti maybutn'oho sotsial'noho pedahoha v umovakh universytet's'koyi pedahohichnoyi osvity: avtoref. dys. na здобуття наук. ступеня dokt. пед. наук: 13.00.04 [Theoretical and methodological principles of formation of legal competence of the future social teacher in the conditions of university teacher education: author. dis. on competition sciences. doctor degree. 13.00.04] / Ya. V. Kichuk. – Odesa, 2010. – 35 s.
5. Net'osov S. I. Navchannya dev'yatyklasnykiv osnov pravoznavstva z vykorystanniam IKT: avtoref. dys. na здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 [Learning the basics ninth-law using ICT: author. dis. on competition sciences. degree candidate. ped. sciences specials. 13.00.02] / S. I. Net'osov. – K., 2009. – 21 s.
6. Ohorodniychuk I. A. Formuvannya pravovoyi kompetentnosti maybutnikh inzheneriv: avtoref. dys. na здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 [Formation of legal competence of engineers: author. dis. on competition sciences. degree candidate. ped. sciences specials. 13.00.04] / I. A. Ohorodniychuk. – Odesa, 2012. – 16 s.
7. Pyshko O. L. Kompetentnisno oriyentovana metodyka navchannya pravoznavstva uchniv dev'yatykh klasiv: avtoref. dys. na здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 [A competency-oriented methods of teaching law students ninth grade: author. dis. on competition sciences. degree candidate. ped. sciences specials. 13.00.02] / O. L. Pyshko. – Kyiv, 2015. – 20 s.
8. Pro Prohramu pravovoyi osvity naselennya Ukrainy [On the program of legal education of the population of Ukraine]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25 travnya 1995 r. # 366 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/366-95-p>.
9. Remekh T.O. Komponenty i proyavy pravovoyi predmetnoyi kompetentnosti uchnya [Components and manifestations legal competence of the subject student] / T.O. Remekh. [Elektronnyy resurs] Narodna osvita: [Elektronne naukovye fakhove vydannya]. – 2015. – # 3 (27). – Rezhym dostupu: http://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3630.
10. Remekh T. O. Metodychni zasady navchannya pravoznavstva v protsesi doprofil'noyi pidhotovky shkolyariv: dys. ... kandydata пед. наук: 13.00.02 [Methodical principles of law teaching in the pre profile training of students: dis. ... candidate пед. sciences: 13.00.02] / T. O. Remekh. – K., 2012. – 269 s.
11. Ryabovol L. T. Systema navchannya pravoznavstva uchniv osnovnoyi i starshoyi shkoly: dys. ... doktora пед. наук: 13.00.02 [The system of training of law students of primary and high school: dis. ... dr. пед. sciences: 13.00.02] / L. T. Ryabovol. – Kyiv, 2015. – 600 s.
12. Svyatokum O.Ye. Nastupnist' u navchanni prav lyudyny uchniv pochatkovoyi i osnovnoyi shkoly: avtoref. dys. na здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 [Continuity in teaching elementary human rights and basic school: author. dis. on competition sciences. degree candidate. ped. sciences specials. 13.00.02] / O. Ye. Svyatokum. – Kyiv, 2009. – 18 s.
13. Smahina T. M. Konstruyuvannya predmetnykh kompetentnostey suspil'stoznavchykh navchal'nykh predmetiv u shkil'nomu navchanni [Construction of subject competence social science subjects in school education] / T. M. Smahina // Visnyk Zhytomys'koho derzhavnoho universytetu. – Zhytomir, 2010. – Vyp. 54. – S. 71–73.
14. Smahina T. M. Formuvannya hromadyans'koyi kompetentnosti uchniv u protsesi navchannya pravoznavstva: avtoref. dys. na здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 [Development of civic competencies of students in teaching jurisprudence: author. dis. on competition sciences. degree candidate. ped. sciences specials. 13.00.02] / T. M. Smahina. – K., 2007. – 15 s.

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ЗАГАЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ТА ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ

15. Smahin I. I. Suspil'stvoznavcha kompetentnist' uchniv: ponyattya, zmist, struktura [Social science students competence: concept, content, structure] / I. I. Smahin // Visnyk Zhytomys'koho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka. – Zhytomyr, 2014. – Vyp. 4 (76). – S. 39 –44.